

Eduardas Remecas – Lietuvos nacionalinio muziejaus numizmatas

Moksliniai interesai: Lietuvos numizmatika, bonistika, faleristika, medalininkystė

El. paštas: remecas@yahoo.de

Eduardas Remecas – numismatist of the Lithuanian National Museum

Research interests: Lithuanian numismatics, bonistics, phaleristics, medal production

E-mail: remecas@yahoo.de

Eduardas Remecas

Lietuvos nacionalinis muziejus

KLAIPĖDOS IR ŠILUTĖS YPATINGŲJŲ APLINKYBIŲ PINIGAI: UŽMIRŠTI SVARBŪS ISTORINIAI FAKTAI

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjama Klaipėdos ir Šilutės miestų 1918–1923 m. išleistų ypatingųjų aplinkybių pinigų tema. Pagrindinis dėmesys skiriamas bandymui nustatyti, kada šie pinigai buvo išleisti į apyvartą ir kiek laiko jie cirkuliavo, taip pat nurodyti jų išleidimo priežastis bei pateikti naują informaciją apie šių pinigų kūrimo aplinkybes. Tyrimas leido atskleisti daug nežinomų faktų – patikslinti datas, įvardyti naujas pinigų išleidimo priežastis ir sužinoti asmenis, kurie prisidėjo prie šių pinigų kūrimo.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: ypatingųjų aplinkybių popieriniai pinigai, notgeldai, markės, Klaipėda, Šilutė.

Abstract

The article examines the issue of money in special circumstances in the towns of Klaipėda and Šilutė in 1918–1923. The main focus is on trying to find out when this money was put into circulation and how long it circulated, as well as to indicate the reasons for its use and to provide new information about the circumstances of the creation of this money. The research has made it possible to reveal many unknown facts: to clarify the dates, to identify new reasons for issuing the money, and to learn about the people who contributed to the creation of this money.

KEY WORDS: necessity paper money, Notgeld, Mark, Klaipėda (in German Memel), Šilutė (in German Heydekrug).

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v31i0.2586>

I v a d a s

Iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos – 1918 m. Klaipėda ir Šilutė (iki 1923 m. Šilokarčema) buvo Vokietijos imperijos apskričių centrai (vok. *Landkreis Memel* ir *Landkreis Heydekrug*). Pagal 1919 m. birželio 28 d. Versalio taikos sutartį, Klaipėdos kraštas buvo atskirtas nuo Vokietijos. Nuo 1919 m. liepos 29 d. jį laikinai administravo Vokietijos paskirtas krašto komisaras, o 1920 m. sausio 25 d. krašto administravimas buvo pavestas Prancūzijai. Po 1923 m. sausio 10–15 d. įvykusio sukilimo Klaipėdos kraštas prijungtas prie Lietuvos.

Šis trumpas istorinis laikotarpis vietos gyventojams buvo labai sunkus. Be valdžių keitimosi ir tolesnės nežinios, gyventojai kentėjo ir ekonomiškai. Po karo pasibaigusio karo Vokietijos ekonomika, su kuria buvo susijęs visas Klaipėdos kraštas, išgyveno didelę krizę. Ją dar labiau pagilino milžiniškas popierinių pinigų – markių – leidimas. Naujieji pinigai buvo niekuo nepadengti ir pamažu tapo visiškai beverčiais. Ypač ši krizė pasireiškė 1922–1923 m. 1921 m. sausio 1 d. 75 markės prilygo 1 JAV doleriui, o po metų doleris jau buvo vertas 190 markių. 1922 m. liepos 1 d. dolerio vertė pakilo iki 400 markių, 1923 m. sausio 1 d. – iki 9 000 markių, o birželio 1 d. – iki 100 000 markių, ir tai nebuvo pabaiga. 1923 m. pabaigoje doleris buvo vertinamas trilijonais markių.

Be pinigų ir santaupų nuvertėjimo, žmonės kentėjo ir dėl smulkių bei vidutinės vertės pinigų trūkumo. Vokietija karo reikmėms iš apyvartos pamažu išėmė visas senąsias (išleistas iki 1916 m.) monetas. Varinės monetos – 1 ir 2 pfenigų – buvo naudotos šovinių gamybai, nikelinės – 5 ir 10 pfenigų – kareivių stalo įrankiams, o sidabrinės – ½, 1, 2, 3, 5 markių bei auksinės – 10 ir 20 markių monetos – naudotos užsienio prekyboje. Prie monetų dingimo prisidėjo ir gyventojai. Jie, nepasitikėdami valstybe, patys ėmė kaupti apyvartoje dar likusias monetas. Vokietija, matydama monetų trūkumą, 1915–1922 m. nukaldino geležines cinkuotas 5 ir 10 pfenigų, 1917–1922 m. – 10 pfenigų iš cinko ir 1919–1922 m. – 50 pfenigų aliuminio monetas. Bet jų kiekiai nebuvo pakankami, o svarbiausia – labai trūko vidutinės vertės – ½ ir 1 markės – monetų. Jas pakeitė popieriniai pinigai. Galutinai nikelinių monetų apyvarta buvo uždrausta 1918 m. spalio 1 d., o 1920 m. pradžioje dėl neatitinkančių jų realių verčių Vokietijoje uždrausta ir visų senų sidabrinų bei auksinių monetų apyvarta. Tuo metu 1 sidabrinė markė buvo superkama po 6,5 markių popieriniais pinigais (Naujos... 1920).

Dėl monetų trūkumo jau karo metais Vokietijoje pasirodė ypatingųjų aplinkybių popieriniai pinigai – notgeldai (laikini pinigai), gutscheinai (talonai, kuponai) arba ersatzgeldai (pakaitiniai, surogatiniai pinigai). Pirmieji tokie pinigai buvo išleisti 1914 m. Vėliau, Vokietijos vyriausybei leidus, laikini pinigai buvo išleisti daugelyje miestų, miestelių ir kaimų. Juos spausdino magistratai,

organizacijos, įmonės, parduotuvės ar kitos įstaigos. Pasibaigus karui, šie pinigai iš apyvartos iš karto arba laipsniškai buvo išimti. Pavyzdžiui, Tilžės miesto pinigai, išleisti 1914, 1916, 1917 ir 1918 m., buvo išpirkti iki 1919 m. gegužės 1 d. (Įtrauks... 1919). Taip pat buvo ir su visais kitais Rytprūsių provincijose išleistais pinigais. Jie turėjo būti išimti iki 1919 m. balandžio mėnesio pabaigos, bet 50 pfenigų vertės pinigai dar palikti apyvartoje (Pinigai 1919). 1922–1923 m. Vokietijoje prasidėjus didžiajai infliacijai, laikinųjų pinigų spausdinimas vėl atsinaujino, bet skirtingai nuo ankstesnio laikotarpio, jų vertė, kaip ir markės, ilgainiui tapo niekine. Pažymėtina, kad tuo laikotarpiu buvo išleista ir daug netikrų pinigų. Dėl cirkuliuusių pinigų įvairovės, ypatingųjų aplinkybių popieriniai pinigai tapo kolekcininkų domėjimosi objektais. Dėl to daugelis miestų ar įstaigų išleido ir specialiai tik kolekcininkams skirtų pinigų – *Serienscheine*¹. Būtent Pirmojo pasaulinio karo metais ir iškart po jo įvairių valdžių išleisti pinigai (Vokietijoje ir Rusijoje) lėmė popierinių pinigų kolekcionavimo atsiradimą – bonistiką (Bonistika 1936).

Vokietijoje vykę procesai buvo būdingi ir Klaipėdos kraštui. Šiandien žinome, kad ypatingųjų aplinkybių pinigai buvo išleisti ir Klaipėdoje, Rusnėje, Šilutėje. Jie buvo spausdinami pirmiausia dėl smulkių pinigų trūkumo. Apie šiuos pinigus Lietuvoje buvo rašyta daug. Jiems buvo skiriami atskiri straipsniai laikraščiuose ar žurnaluose (Jurkštas 1969; 1975; Aleknavičius 1982; Zairys 1991; Hermano... 1997; Kubilas 1998a; 1998b; Gabnys 1996; Burzdžiuvienė 2004; Milinienė 2016), minimi straipsniuose ar knygoje apie pinigus (Sajauskas 2011, 139–141; Grimalauskaitė ir Remecas 2016, 360–365), rašyta enciklopedijose (Pinigai 2000, 307; Sajauskas 2006, 601–602), o 2016 m. išleista ir šiems pinigams skirta knyga (*Klaipėdos krašto pinigai, 1917–1923 m.*) (Zenkevičius 2016). Publikacijų autoriai buvo kolekcininkai, muziejininkai ar žurnalistai, tad tai nebuvo moksliniai tyrimai. Nepaisant gausių publikacijų, visos jos buvo paremtos tik turima vaizdine informacija. Buvo aprašoma pinigų išvaizda, nurodomos jų datos, pinigus spausdinusios spaustuvės, galimi tiražai. Visa ši informacija buvo imama iš pačių popierinių pinigų.

Šio straipsnio tikslas nėra aprašyti pinigų išvaizdą, o pateikti duomenis apie Klaipėdos ir Šilutės pinigų išleidimo ir jų išėmimo iš apyvartos laiką, nurodyti jų išleidimo priežastis, pateikti informaciją apie šių pinigų kūrimo aplinkybes.

Rengiant straipsnį, galimybių pasinaudoti archyviniais šaltiniais nebuvo, nes jų arba neišliko, arba buvo išvežti į Vokietiją. Pagrindiniai straipsnio šaltiniai yra to laiko periodinė spauda. Vis dėlto detalesnį tyrimą riboja tam tikra dalis Lietuvoje neprieinamų šaltinių – 1918–1922 m. laikraščių vokiečių kalba „Memeler

¹ Pinigai, turintys serijas, – kelių skirtingų nominalų, temų, vaizdų. Daugiausia leisti 1921–1923 m.

Dampfboot“ (Klaipėda) ir 1921–1922 m. „Memellandische Rundschau“ (Šilutė) nebuvimas bei dalies lietuviškų laikraščių nepilni išlikę komplektai.

Šilutės (Šilokarčemos) pinigai – gutšeinai

Šiame mieste buvo išleistos keturios ypatingųjų aplinkybių popierinių pinigų laidos, vadintos gutšeinais (vok. *Gutschein*). Pirmojoje laidoje matome datą – 1918 m. rugpjūčio 22 d., antrojoje – 1920 m. gegužės 5 d. Abi laidas sudarė 25 ir 50 pfenigų nominalai. Trečioji ir ketvirtoji laidos yra su ta pačia data – 1921 m. gegužės 28 d. Trečiąją laidą sudaro tik vienas pinigas – 25 pfenigai su Šilutės bendruomenės pastato vaizdu, o ketvirtąją, vadinamąją Zudermano laidą, – 25, 50, 75 pfenigai ir 1 markė (Kubilas 1998b, 59) (1 pav.).

Pirmoji laida buvo išleista dar tuo metu, kai Šilutė priklausė Vokietijai. Piniuguose parašyta, kad juos išleido Šilokarčemos bendruomenės valdyba. Kitas pinigų laidas taip pat išleido bendruomenės valdyba. Antroji ir trečioji pinigų laidos, kaip juose parašyta, buvo spausdintos Šilutėje Otto Sekunnos ir sūnaus (*Otto Sekunna & Sohn*) spaustuvėje. Ketvirtoji laida spausdinta Berlyno *Erasmusdruck* spaustuvėje. Kolekcininko Aleksandro Kubilo (1928–2021) duomenimis, antrosios laidos pinigų galėjo būti išleista apie po 10 tūkst. kiekvieno nominalo, trečiosios laidos – per 10 tūkst.², o ketvirtosios – per 60 tūkst. vnt. (Kubilas 1998b, 61, 63). Apie paskutinės laidos pinigus ekonomistas Vladas Terleckas 1988 m. straipsnyje rašė, kad Šilutės pinigai apyvartoje pasirodė 1921 m., nes juose nurodyta atspausdinimo data 1921 m. gegužės 28 d. Kada jie išleisti į apyvartą, išsiaiškinti jam nepavyko, bet parašė, kad jie cirkuliavo iki 1922 m. pradžios, kol buvo pakeisti Klaipėdos prekybos rūmų išleistais pinigais (Terleckas 1988, 43–44). Tokią informaciją vėliau jis pakartojo ir savo knygoje, bet iš kur tai paimta – nenurodė (Terleckas 1992, 46–47). Ši informacija vėliau ne kartą buvo pakartota ir kitose publikacijose, bet patikslinta, kad jie naudoti iki 1922 m. vasario 21 d. (Pinigai 2000, 307).

Apie pirmosios laidos pinigų duomenų pavyko rasti vos vienoje spaudos žinutėje. Joje nurodyta, kad smulkių pinigų trūkumui kompensuoti 1918 m. rugpjūčio 22 d. išleistieji 25 ir 50 pfenigų, vadinamieji bėdos pinigai, yra iš apyvartos išimami (*įtraukiami*) ir nuo 1920 m. spalio 1 d. savo vertės nebetenka (*įtraukiami 1920; Šilokarčiamoj 1920*).

Apie antrosios laidos pinigų išleidimą buvo pranešta 1920 m. liepos 8 d. Spaudoje rašyta, kad senieji bėdos pinigai išimami, o vietoje jų išduodami nauji 25 ir 50 pfenigų (Šilokarčiamoj 1920a). Iki kada šie pinigai buvo apyvartoje, duomenų rasti nepavyko.

² Yra žinomi numeriai ir per 17 tūkst.

1 pav. Šilutės bendruomenės valdyba. 50 pfenigų.
1921 m. gegužės 28 d. laida. Dydis 70 x 110 mm

Trečioji ir ketvirtoji pinigų laidos turi tą pačią datą, bet dėl skirtingos išvaizdos ir spaustuvinių aišku, kad jos pasirodė ne vienu laiku. Apie trečiąją laidą duomenų spaudoje rasti nepavyko, o apie paskutinę rašyta daugiausia.

1921 m. gegužės 26 d. pranešta, kad Šilokarčemos kaimas nutarė išleisti popierinius bėdos pinigus – pusmarkius – su savo pagarsėjusio sūnaus, rašytojo Zudermano, atvaizdu. Hermanas Zudermanas (1857–1928) pinigams pažadėjo parašyti kelis svarbius tekstus. Buvo tikima, kad šie pinigai tarp rinkėjų (kolekcininkų) įgaus didesnę vertę, ir Šilutė padarys gerą verslą (*gešeftą*) (Šilokarčiamoje 1921; Šilutė 1921). Pinigai buvo išleisti tik lapkričio 22 d. Tai buvo 25 ir 50 pfenigų vertės gutšeinai (Heydekrug 1921a). Jau tuomet buvo rašoma, kad šie bėdos pinigai bus tik rinkėjų vertybė, nes praktiškame gyvenime yra mažai daiktų, kuriuos už šiuos pinigus galėtum nupirkti (Šilokarčiama 1921). 75 pfenigų ir 1 markės gutšeinai išleisti gruodžio 13 d. (Heydekrug 1921b). „Zudermano pinigai“ apyvartoje išbuvo iki 1922 m. gegužės mėnesio, kai Klaipėdos krašto vyriausiojo komisaro įsakymu jie buvo uždrausti ir turėjo būti išimti (Heydekrug 1922; Šilokarčiamoje 1922; Šilutė 1922a; Šilutė 1922b).

Iš pateiktos informacijos pirmiausia paaiškėja, kad piniguose esančios datos nėra jų išleidimo į apyvartą laikas. Antrosios laidos pinigai su 1920 m. gegužės 5 d. data buvo išleisti tik po dviejų mėnesių, o ketvirtoji laida su 1921 m. gegužės 28 d. data – tik po pusės metų. Kada buvo išleistos pirmoji ir trečioji pinigų laidos – nežinome, bet tai turėjo įvykti vėliau nei jose nurodytos datos. Antra – ketvirtos laidos, arba Zudermano, serijos pinigai iš apyvartos buvo atšaukti ne 1922 m. vasario, o gegužės mėnesį, ir tai nebuvo susiję su Klaipėdoje išleistais pinigais. Trečia – ilgiausiai apyvartoje išbuvo pirmosios laidos pinigai – apie dvejus metus, antrosios – apie metus, ketvirtosios – pusę metų. Ketvirta – pirmų trijų laidų pinigų išleidimą lėmė vidutinės vertės pinigų trūkumas. Paskutinė – Zudermano – serija buvo išleista ne tiek dėl trūkstančių pinigų, kiek dėl reklamos ir biudžeto papildymo, tai yra buvo skirti kolekcininkams.

Šie pinigai buvo labiau kaip suvenyrai, nes pinigų vertė buvo kritusi apie du kartus. Pavyzdžiui, 1920 m. liepos 14 d. Šilutės turguje vienas kiaušinis kainavo 0,9–1 markę, kiaulienos svaras (apie 470 g) – 8–9 markes, svaras sviesto – 15 markių, svaras jautienos – 6 markes, o 1921 m. gruodžio mėnesio pradžioje vienas kiaušinis kainavo 2,70 markių, kiaulienos svaras – 14–17 markių, svaras sviesto – 26–27 markes, svaras jautienos – 7–9 markes (Šilokarčiama 1920b; Šilutės... 1921). Turguose prekių, įkainotų ketvirčiais ar $\frac{3}{4}$ markės, nebuvo. Šie pinigai galėjo būti išduodami tik parduotuvėse ar valstybinėse įstaigose, pavyzdžiui, perkant pašto ar rinkliavos ženklus. Penkta – prie paskutinės laidos pinigų kūrimo prisidėjo ir pats H. Zudermanas, parašęs specialiai pinigams skirtus savo tekstus. Tikėtina, kad jis susijęs ir su šių pinigų spausdinimu, nes Berlyne, kur jie buvo spausdinti, gyveno ir H. Zudermanas.

Klaipėdos pinigai – gutšeinai ir notgeldai

Šiame mieste buvo išleistos dvi ypatingųjų aplinkybių popierinių pinigų laidos. Pirmoji laida nedatuota, bet literatūroje nurodoma, kad išleista 1917 m. Klaipėdos miesto magistrato. Tai buvo $\frac{1}{2}$ markės vertės gutšeinai (2 pav.). Pagal žinomus numerius, jų išleista daugiau kaip 100 000 vnt. Yra nuomonė, kad šie pinigai buvo skirti ne gyventojams, o kareiviams (Kubilas 1998a, 68). Lietuvoje dėl pirmųjų Klaipėdos pinigų datavimo iki šiol niekam klausimų nekilo ir visur nurodomi 1917 m., bet kuo remiantis buvo pasirinktas toks datavimas, niekur nenurodyta. Labiausiai tikėtina, kad datavimas buvo paimtas iš Vokietijoje 1975 m. išleisto Rytų ir Vakarų Prūsijos notgeldų katalogo (Mehl 1975, 76). Tačiau katalogo sudarytojas taip pat nenurodė, kokiais šaltiniais paremtas jo pateiktas datavimas. Galbūt tokią datą nurodė žymiausias notgeldų kolekcininkas Arnoldas Kelleris (1897–1972), parengęs ir išleidęs ne vieną notgeldų katalogą.

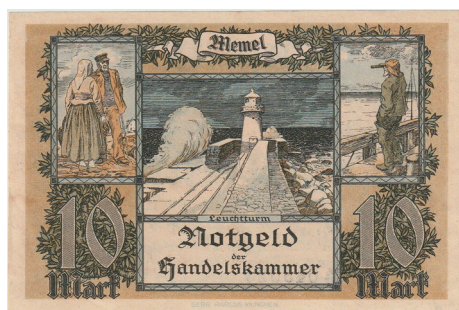
2 pav. Klaipėdos magistratas. $\frac{1}{2}$ markės.
 Be pažymėtos datos (1918–1919 m. sandūra). Dydis 61 x 96 mm

Nors pirmieji popieriniai ypatingųjų aplinkybių Klaipėdos pinigai ir be datos, bet juose yra dviejų asmenų parašai – Altenbergo ir Grabovo. Pirmojo parašo savininkas yra Arthuras Altenbergas (Arthur Altenberg, 1862–1926), nuo 1893 m. vasario 3 d. iki 1919 m. buvęs pirmasis Klaipėdos burmistras. Jis dėl ligos nuo spalio 1 d. pasiprašė būti pakeistas (Klaipėda 1919). Nuo 1919 m. spalio mėnesio antruoju Klaipėdos burmistru tapo Robertas Grabovas (Robert Grabow, 1885–1945) ir juo buvo iki 1930 m. R. Grabovas po sužeidimo kare pradžioje dirbo Štetine, o nuo 1918 m. sausio mėnesio tapo antruoju Klaipėdos burmistru (Robert Grabow 2019). Tad pirmieji Klaipėdos pinigai negalėjo būti išleisti 1917 m. Spaudoje apie šiuos pinigus pavyko aptikti vos vieną žinutę. 1918 m. lapkričio viduryje buvo rašyta, kad Klaipėdos miesto vyresnieji sutarė „miesto vardan“ išleisti popierinius pinigus. Buvo numatyta išleisti 20 markių (50 000 vnt.), 5 markių (100 000 vnt.) ir pusės markės (100 000 vnt.) vertės pinigų (Klaipėdoje 1918). Deja, informacijos, ar Klaipėdos miesto pinigai buvo išleisti dar 1918 m., ar jau 1919 m., rasti nepavyko.

Šie negausūs duomenys ne tik patikslina Klaipėdos miesto pinigų išleidimo laiką, bet ir atskleidžia, kad tai nebuvo vokiečių kareivių pinigai. Jie buvo išleisti, kai Klaipėdos kraštas jau buvo atskirtas nuo Vokietijos, ir pinigai buvo skirti visiems Klaipėdos bei jos krašto gyventojams. Didesnių nominalų pinigų nėra žinoma, tad galima manyti, kad jų atsisakyta. Kaip įrašyta išleistuose piniguose, apie jų atšaukimą magistratas turėjo paskelbti dienraštyje „Memeler Dampfboot“³. Lietuviškuose laikraščiuose apie tai, kad Klaipėdos pinigų galiojimo laikas baigėsi, jokios informacijos rasti nepavyko. Vis dėlto randame įdomią žinutę, kad iki 1922 m. Klaipėdos krašto pinigų apyvartoje buvo ir įvairių Rytų Prūsijos 50 pfenigų vertės pinigų. Visi jie galiojo iki 1921 m. gruodžio 31 d., o juos išsikeisti buvo galima Klaipėdos prekybos banke (Įkeitimas 1921). Tai turėjo būti 1917–1919 m. pinigai, išleisti Karaliaučiuje, Gumbinėje (vok. *Gumbinnen*, dab. Gusevas), Įsrutyje (vok. *Insternburg*, dab. Černiachovskas), Kaukėnuose (vok. *Kaukehmen*, dab. Jasnojė), Labguvoje (vok. *Labiau*, dab. Poleskas), Tilžėje (vok. *Tilsit*, dab. Sovetskas). Galima manyti, kad kartu su jais buvo išimtos ir Klaipėdos ½ markės. Tai paaiškintų, kodėl didžioji dalis šių pinigų yra labai sudėvėti ir kodėl 1922 m. buvo išleisti nauji Klaipėdos pinigai.

Antrąją ypatingųjų aplinkybių popierinių pinigų laidą išleido Klaipėdos krašto prekybos rūmai (vok. *Handelskammer des Memelgebietes*). Tai buvo ½, 1, 2, 5, 10, 20, 50, 75, 100 markių vertės notgeldai su 1922 m. vasario 22 d. data (3 pav.). Pinigai spausdinti Miuncheno „Offsetdruck Gebr. Parcus“ spaustuvėje. Ekonomistas V. Terleckas apie šiuos pinigus rašė, kad Klaipėdos prekybos rūmų pinigai

³ Giltig bis zum Aufruf im „Memeler dampfboot“ durch den Magistrat (*galioja iki tol, kol Magistrato bus atšaukta*).

3 pav. Klaipėdos prekybos rūmai. 10 markių.
1922 m. vasario 22 d. laida. Dydis 80 x 120 mm

išleisti dėl krašto ekonominės padėties smarkaus pablogėjimo valdant Prancūzija. Vietinių pinigų emisija buvo panaudota krašto biudžeto deficitui padengti. Juos 1923 m. viduryje pakeitė litai (Terleckas 1988, 44). Kitur rašoma, kad šie pinigai apyvartoje buvo iki 1923 m. pradžios (Klaipėdos krašto sukilimo) (Kubilas 1998a, 66; Sajauskas 2006, 602). Dar kitur nurodoma, kad šiuos laikinuosius pinigus balandžio 20 d. pakeitė tvirtas nuolatinis litas (Pinigai 2000, 307).

Apie Klaipėdos krašto prekybos rūmų pinigus to laiko spaudoje rašyta daug. Pirmosios žinutės pasirodė 1922 m. rugsėjo pradžioje. Lietuviškoje spaudoje apie tai buvo rašyta trumpai, tik nurodant, kad Klaipėdos kupčystės kamara išleis bėdos pinigus: 1, 2, 5, 10, 20 ir 50 markių, nes trūksta popierinių pinigų (Klaipėdos... 1922a). Vokiečių kalba leidžiamas laikraštis „Memeler Dampfboot“ apie tai parašė daug plačiau. Pirmiausia buvo pranešta, kad Vokietijoje katastrofiškai juntamas mokėjimo priemonių trūkumas ir bankai jau sunkiai gali išduoti prašomas pinigų sumas. Klaipėdos regione taip pat labai pastebimas mokėjimo priemonių trūkumas, ir prekybos rūmai tam iš anksto pradėjo ruoštis. Pritarus komercijos direktoriui ir vyriausiojo komisaro įsakymu, artimiausiomis dienomis Prekybos rūmai į apyvertą išleis notgeldus: 50 pfenigų, 1, 2, 5, 10, 20, 50 markių. Apgailėstauta, kad 100 markių išleista nebus. Nurodyta, kad meninį pinigų apipavidalinimą atliko žinomas Miuncheno dailininkas Erichas Vilkas (Erich Wilke), kurį Prekybos rūmai buvo pakvietę į pažintinę kelionę po Klaipėdos kraštą. Taip pat rašoma, kad piniguose matome labai skoningai atliktus užrašus ir meniškus Klaipėdos bei jos apylinkių vaizdus ir kad šie pinigai kels labai didelį susidomėjimą už Klaipėdos krašto ribų (Notgeldscheine... 1922). Žinutėje minimas dailininkas buvo vokiečių politinis karikatūristas, grafikas ir ofortų kūrėjas Erichas Wilke (1879–1936), 1900–1936 m. dirbęs dailininku Miuncheno žurnale „Jugend“ (Erich Wilke 2021).

Naujieji pinigai pasirodė 1922 m. paskutinę rugsėjo savaitę. Prieš tai buvo paskelbtas dar vienas straipsnis, kuriame vėl buvo kartojama, kad šie pinigai įvedami dėl pinigų trūkumo Vokietijoje ir Klaipėdos krašte, ir dėl to, kad Vokietijos Reichsbankas vietos bankams šiuo metu nepateiks jokių pinigų. Pažymima, kad pinigai išleidžiami tam, kad darbuotojai gautų visą darbo užmokestį, ir džiaugiamasi, kad jie išleidžiami pačiu laiku. Nurodoma, kad nauji pinigai nepakeis senųjų, bet bus išduodami tik tada, kai gražos nebus galima atiduoti kitais pinigais. Straipsnyje taip pat yra pateiktas visų pinigų išvaizdos aprašymas. Pažymima, kad jie labai skoningai ir gerai techniškai atlikti – ½ markės atspausdinti be vandenženklų, o visi kiti su jais, tad suklastoti lengvai nebus galima; pagaminti įvairiaspalve spauda, fone pavaizduoti ornamentai ir Klaipėdos herbas, o tai taip pat suklastojimą padaro beveik neįmanomą (Wie wir... 1922). Kartu su Klaipėdos pinigais Klaipėdos krašto prekybos rūmai į apyvaratą išleido ir ostrublius bei ostmarkes, pagal kursą 1 ostrublis = 2 ostmarkės.

1922 m. rugsėjo 26 d. pranešta, kad dėl mokėjimo pinigų trūkumo Klaipėdos bankai kartu su Vokietijos ir Osto pinigais priims ir Klaipėdos prekybos rūmų išleistus pinigus. Ypatingųjų aplinkybių pinigus nutarė priimti net 14 bankų ir bankinių įstaigų (Mokėjimų... 1922). Bet šios įstaigos ne tik priimdavo naujai išleistus pinigus, bet juos ir išduodavo. Prekybos rūmai didžiąją dalį savo išleistų notgeldų atidavė į vietinius bankus. Ypač didelius kiekius ½ ir 1 markės notgeldų verslininkai galėjo įsigyti „Städtische Sparkasse“ (Zur... 1922).

Vis dėlto nuolat pabrėžiama šių pinigų išleidimo priežastis – pinigų trūkumas – nėra tiksliai. Jau kitą dieną po to, kai pasirodė pirma žinia apie numatomą pinigų išleidimą, buvo išspausdintas straipsnis pavadinimu „Notgeldai tinkamu laiku“ (Notgeld... 1922). Straipsnio pradžioje vėl aiškinama, kad dėl sunkios ekonominės padėties bankams trūksta pinigų ir dėl to gali būti sunku išmokėti atlyginimus, bet sveikintina, kad prekybos rūmai kaip tik šiuo metu išleidžia notgeldus. Bet toliau prasideda daug daugiau pasakantis tekstas, kuriame pateikiama informacija, kas yra tie notgeldai. Straipsnyje rašoma, kad karo pradžioje Vokietijos imperijoje savivaldybės ir didelės įmonės išleido tūkstančius ypatingųjų aplinkybių pinigų serijų. Kai šie notgeldai buvo pradėti rinkti (*kolekcionuoti*) ir jiems buvo sukurta speciali rinkta su didele prekybininkų grupe, prasidėjo spekuliacijos. Kolekcijose likusių pinigų išpirkti neberekėjo. Pinigus išleidusios įstaigos susimokėdavo tik už pinigų gamybos išlaidas, bet visų išleistų nominalų vertė buvo išduodančiosios įstaigos pelnas. Toliau rašoma, kad per pastaruosius kelerius metus atsirado daug serijų notgeldų, kurie, priešingai nei naujieji Klaipėdos notgeldai, nebuvo skirti apyvartai, o tik kolekcininkų rinkai. Tokiais pinigais kolekcininkų pasaulis ėmė nepasitikėti ir pykti. Tačiau ir tikrųjų (buvusių apyvartoje) notgeldų atsirado tiek daug, kad kolekcininkai pradėjo

rinkti tik pasižyminčius ypatingu išvaizdos dizainu, išleidimo vieta, medžiaga ir t. t. Pavyzdžiui, Bylefeldo miesto notgeldai yra labai paklausūs, nes atspausdinti ant lino ar šilko, Stargardo miesto pinigų projektavimą atliko žinomas grafikas prof. Fritzas Helmutas Ehmcke (1878–1965). Ypatingą vertę turi ir okupuotų ar ginčijamų Vokietijos teritorijų notgeldai. Straipsnis baigiamas sakiniais, kad reikia tikėtis, jog kolekcininkai skirs ypatingą dėmesį Klaipėdos notgeldams, nes tai vieninteliai notgeldai, kurie buvo išleisti Klaipėdoje po jos atskyrimo nuo Vokietijos. Jie taip pat yra sukurti labai kruopščiai ir pagaminti naudojant moderniausią spausdinimo technologiją, kaip vakar buvo paskelbta, vieno garsiausių vokiečių grafikų (Notgeld... 1922). Nors po šiuo straipsniu nėra jokio parašo, be abejo, jį parengė Klaipėdos krašto prekybos rūmai. Šiame tekste yra aiškiai nurodyta, kokie kriterijai aktualūs kolekcininkams ir kaip puikiai tuos kriterijus atitinka Klaipėdos krašto prekybos rūmų išleidžiami pinigai.

Kai Prekybos rūmai išleido Klaipėdos pinigus, į juos ėmė kreiptis labai daug asmenų, kurie trikdė įprastą rūmų veiklą. Didžioji dalis besikreipusiųjų buvo kolekcininkai. Jiems Prekybos rūmai buvo išleidę specialiai sukomplektuotus naujų pinigų rinkinius. Dėl to Prekybos rūmai spaudoje pranešė, kad notgeldų rinkinių ir 50 markių notgeldų nebeturima, ir prašė vengti asmeninių konsultacijų rūmuose bei daugybės telefoninių užklausų, siekiant netrukdyti Rūmų veiklos (Das Notgeld... 1922). Tuo pat metu laikraštyje „Memeler Dampfboot“ pasirodė daug skelbimų, kuriuose buvo rašoma apie norą įsigyti Klaipėdos pinigų.

1922 m. gruodžio mėnesio viduryje Klaipėdos krašto prekybos rūmai išleido naujus notgeldus – 75 ir 100 markių vertės. Jų projektus taip pat parengė grafikas E. Wilke. Iš viso buvo atspausdinta 10 mln. markių: 75 ir 100 markių po 50 000 vnt., taip pat atspausdinta ir nauja 50 markių laida – 25 000 vnt. Prekybos rūmai paruošė ir naujus šių pinigų rinkinius – nuo ½ iki 100 markių, kuriuos buvo galima įsigyti su 10 proc. antkainiu (Nauji... 1922; Neue... 1922).

Klaipėdos krašto prekybos rūmų išleisti pinigai apyvartoje išbuvo beveik vėlesnius metus. Jie galiojo iki 1923 m. rugpjūčio 30 d., bet jau nuo gegužės 24 d. juos pradėta iš apyvartos išimti. Pinigus buvo galima atnešti į Prekybos rūmų kasą ir išsikeisti į Vokietijos markes. Toks sprendimas buvo priimtas atsižvelgiant į tai, kad netrukus bus įvestas litas ir smulkių pinigų trūkumas bus pašalintas (Bėdos... 1923; Klaipėdos... 1923a). Litai Klaipėdos krašte buvo įvesti netrukus po jo prijungimo, bet iki 1923 m. birželio 10 d., kai Krašto taryba nutarė įvesti vien tik litų valiutą, apyvartoje cirkuliavo ir Vokietijos markės (Nuo... 1923). Prieš baigiantis pinigų išėmimo terminui, spaudoje pasirodė nedidelė priminimo žinutė, bet kartu buvo užduotas ir klausimas, ar ne geriau būtų juos pasi- likti atminimui? (Reikia... 1923). Toks sprendimas tuomet, matyt, buvo teisingiausias, nes pinigų vertė jau buvo niekinė. Pavyzdžiui, 1923 m. birželio 9 d.

Klaipėdos turguje vienas kiaušinis kainavo 900–1 000 markių, svaras sviesto – 11 000 markių, ryšulėlis ridikėlių – 500 markių (Klaipėdos... 1923b). Kainos markėmis didėjo kas savaitę, ir didžioji dalis gyventojų jau pageidavo turėti ne markes, o litus. Tad Klaipėdos krašto prekybos rūmų išleistų pinigų išsikeitimas buvo aktualus verslininkams, bet ne eiliniams gyventojams.

Iš visos pateiktos informacijos paaiškėjo, kad Klaipėdos krašto prekybos rūmų pinigai į apyvartą buvo išleisti ne 1922 m. vasario 22 d., kaip juose nurodyta, o tik rugsėjo paskutinę savaitę. Pradžioje buvo atspausdinti ir išleisti nominalai nuo ½ iki 50 markių. Vėliau – gruodžio viduryje – atspausdinti ir išleisti nauji 50, 75 ir 100 markių nominalai. Naujos laidos pinigai yra su penkiaženkliais serijų numeriais, o pirmoji laida turėjo šešiaženklį (Kubilas 1998a, 67). Šie pinigai nustojo galioti tik 1923 m. rugpjūčio 30 d. Bet jų tikrasis apyvartos laikas buvo daug trumpesnis. Dėl nuolatinio markės kurso nuvertėjimo jau po trijų mėnesių smulkių nominalų pinigai – ½, 1, 2, 5 markės – buvo nebeaktualūs. 1922 m. rugsėjo 9 d. Klaipėdos turguje vienas kiaušinis kainavo 9–10 markių, svaras sviesto – 200 markių, svaras jautienos su kaulais – 75–80 markių, ryšulėlis ridikėlių – 3–4 markes (Klaipėdos... 1922b), o 1922 m. gruodžio 10 d. vienas kiaušinis jau kainavo 65–75 markes, svaras sviesto – 900–1 000 markių, svaras jautienos su kaulais – 350 markių (Klaipėdos... 1922c). Išleistieji didžiųjų nominalų pinigai taip pat netrukus tapo nereikalingi, nes po mėnesio į apyvartą įsiliejo litai, o markių vertė ir toliau nuolat krito. Klaipėdos krašto prekybos rūmų pinigai į apyvartą buvo išleisti dėl dviejų priežasčių. Oficialiai nurodoma, kad dėl smulkių pinigų trūkumo, bet tai buvo tik pretekstas, norint pakelti kolekcininkams skirtų pinigų vertę. Nuo pat pradžių šie pinigai buvo kuriami kolekcininkams ir jais buvo siekiama pasipelnyti.

Be jau minėtų Klaipėdos pinigų, vėliau buvo norima išleisti dar ir kitokių ypatingųjų aplinkybių popierinių pinigų. Nors Klaipėdos krašte jau cirkuliavo litai, bet dėl vietos ūkininkų nepasitikėjimo nauja valiuta daug Vokietijos markių nebuvo išsikeista ir jos nuvertėjo. Praradę santaupas, ūkininkai nebegalėjo vystyti savo verslų, nes nebeturėjo pakankamo kiekio pinigų. Dėl to 1923 m. spalio mėnesį Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas, Klaipėdos krašto direktorijos narys Martynas Reizgys (1886–1942) pateikė Krašto direktorijai siūlymą įsteigti valstybės prižiūrimą Klaipėdos krašto Agrarbanką, kuris už įkeistą turtą išduotų išleistus skolinamosios kasos ženklus (*Darlehnssassenscheine*) (Reizgys 1923; Klaipėda 1923). Buvo kreiptasi į Lietuvos banką Kaune, bet dėl galimo lito nuvertėjimo leidimo negauta (Iš krašto... 1923). 1925 m. rugsėjo mėnesį Klaipėdos krašto direktorija kreipėsi į ūkines įstaigas ir į Emisijos banką su siūlymu išleisti naują mokėjimo vienetą rentličius (Rentličiai 1925; Klaipėdos...

1925). Šis pasiūlymas kilo dėl tos pačios priežasties – pašalinti Klaipėdos krašte ypatingai jaučiamą pinigų trūkumą. Bet ir šis sumanymas liko neįgyvendintas.

Išvados

1. Klaipėdos ir Šilutės ypatingųjų aplinkybių pinigai į apyvartą buvo išleisti vėliau nei juose nurodytos datos ir apyvartoje jie buvo ilgiau, nei manyta. Šilutės pirmoji pinigų laida (1918 m. rugpjūčio 22 d.) apyvartoje buvo iki 1920 m. spalio 1 d. Antroji laida (1920 m. gegužės 5 d.) išleista 1920 m. liepos 8 d. Ketvirtoji, vadinamoji Zudermano, laida (1921 m. gegužės 28 d.) išleista lapkričio 22 ir gruodžio 13 d. Apyvartoje šie pinigai išbuvo iki 1922 m. gegužės mėnesio. Klaipėdos magistrato ½ markės pinigai buvo išleisti ne 1917 m., o 1918 m. pabaigoje arba 1919 m. Jie galėjo būti apyvartoje iki 1921 m. gruodžio 31 d. Pirmoji Klaipėdos krašto prekybos rūmų pinigų laida (1922 m. vasario 22 d.) išleista 1922 m. rugsėjo paskutinę savaitę, vėliau dar gruodžio viduryje ir galiojo iki 1923 m. rugpjūčio 30 d.

2. Pirmų laidų pinigų išleidimą lėmė vidutinės vertės pinigų trūkumas. Paskutinė Šilutės pinigų – Zudermano – serija ir Klaipėdos krašto prekybos rūmų pinigai oficialiai buvo išleisti dėl pinigų trūkumo, bet tikroji priežastis buvo siekis papildyti miestų biudžetus. Tai buvo pinigai, skirti kolekcininkams.

3. Prie paskutinės laidos Šilutės pinigų kūrimo prisidėjo pats H. Zudermanas, parašęs specialiai šiems pinigams skirtus tekstus. Visų Klaipėdos krašto prekybos rūmų pinigų projektus parengė vokiečių politinis karikatūristas, grafikas ir ofortų kūrėjas Erichas Wilke.

Šaltiniai ir literatūra

- Aleknavičius 1982 – Bernardas Aleknavičius. Hermano Zudermano pinigai. *Tarybinė Klaipėda*, 126, 1982-05-30, 3.
- Aleksėjūnienė 2001 – Aldona Aleksėjūnienė. Šilutė ir Rusnė gelbėjo vargo pinigai. *Lietuvos rytas*, 80, 2001-04-06, priedas *Savaitgalis*, 6.
- Bėdos... 1923 – Bėdos pinigų įkeitimas. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 57, 1923-05-25, 465; *Prūsų lietuvių balsas* (Klaipėda), 121, 1923-05-30, 2.
- Bonistika 1936 – Bonistika. *Lietuviškoji enciklopedija*, 4, 165. Kaunas.
- Burzdžiuvienė 2004 – Liuda Burzdžiuvienė. Iš Šilutės ir Rusnės laikinųjų pinigų – notgeldų – istorijos. *Šilokarčema* (Šilutė), 2004-03-05; *Šilainės istorijos*. Klaipėda, 2009, 123–125.
- Das Notgeld... 1922 – Das Notgeld der Handelskammer. *Memeler Dampfboot*, 229, 1922-09-30, 3.
- Erich Wilke 2021 – Erich Wilke (Maler) [žiūrėta 2022-08-25]. Prieiga internetu: [https://de.wikipedia.org/wiki/Erich_Wilke_\(Maler\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Erich_Wilke_(Maler))
- Gabnys 1996 – Saulius Gabnys. Klaipėdos pinigai. *Naujasis Vakarų ekspresas* (Klaipėda), 109, 1996-11-07, 15.
- Grimalauskaitė ir Remecas 2016 – Dalia Grimalauskaitė, Eduardas Remecas. *Pinigai Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- Heydekrug 1921a – Heydekrug. *Memeler Dampfboot*, 275, 1921-11-24, 5.

- Heydekrug 1921b – Heydekrug. *Memeler Dampfboot*, 294, 1921-12-16, 2.
Heydekrug 1922 – Heydekrug. *Memeler Dampfboot*, 119, 1922-05-23, 6.
Hermano... 1997 – Hermano Zudermano pinigai. *Klaipėda*, 247, 1997-10-21, 23.
Įkeitimas 1921 – Įkeitimas Rytprūsijos 50 fen. ženklų. *Prūsų lietuvių balsas* (Klaipėda), 298, 1921-12-22, 3; *Memeler Dampfboot*, 298, 1921-12-21, 2.
Iš krašto... 1923 – Iš krašto direktorijos. *Prūsų lietuvių balsas* (Klaipėda), 274, 1923-11-25, 3.
Įtraukiami 1920 – Įtraukiami bėdos pinigai. *Nauja lietuviszka ceitunga* (Tilžė), 80, 1920-07-03, 3.
Įtrauks... 1919 – Įtrauks miesto pinigus. *Prūsų lietuvių balsas* (Tilžė), 38, 1919-04-26, 3.
Jurkštas 1969 – Vytautas Jurkštas. Klaipėdos pinigai. *Švyturys*, 6, 30–31.
Jurkštas 1975 – Vytautas Jurkštas. Šilutės pinigai. *Švyturys*, 22, 30.
Klaipėda 1919 – Klaipėda. *Tilžės keleivis*, 88, 1919-07-24, 2.
Klaipėda 1923 – Klaipėda. *Lietuva*, 256, 1923-11-13, 4.
Klaipėdoje 1918 – Klaipėdoje. *Nauja lietuviszka ceitunga* (Tilžė), 137, 1918-11-14, 3.
Klaipėdos... 1922a – Klaipėdos kupčystės kamara. *Lietuviszka ceitunga* (Klaipėda), 108, 1922-09-09, 2; *Tilžės keleivis*, 109, 1922-09-12, 2.
Klaipėdos... 1922b – Klaipėdos subatos turguje. *Prūsų lietuvių balsas* (Klaipėda), 212, 1922-09-12, 2.
Klaipėdos... 1922c – Klaipėdos subatos turgus. *Prūsų lietuvių balsas* (Klaipėda), 289, 1922-12-12, 2.
Klaipėdos... 1923a – Klaipėdos laikinieji banknotai. *Prūsų lietuvių balsas* (Klaipėda), 118, 1923-05-26, 3.
Klaipėdos... 1923b – Klaipėdos subatos turgus. *Prūsų lietuvių balsas* (Klaipėda), 131, 1923-06-10, 3.
Klaipėdos... 1925 – Klaipėdos valiuta? *Lietuvos žinios*, 196, 1925-09-03, 1.
Kubilas 1998a – Aleksandras Kubilas. Klaipėdos popieriniai pinigai. *Kolekcija*, 6, 64–69.
Kubilas 1998b – Aleksandras Kubilas. Šilutės (Šilokarčemos) popieriniai 1918–1921 metų pinigai. *Kolekcija*, 5, 56–63.
Mehl 1975 – Manfred Mehl. *Das Papiernotgeld von Ostpreussen, Westpreussen und Posen: 1914–1923*. Berlin.
Milinienė 2016 – Andromeda Milinienė. Notgeldai. Apie kitą pinigų vertę. *Vakarų ekspresas* (Klaipėda), 175, 2016-09-10, 18–19.
Mokėjimų... 1922 – Mokėjimų pinigų stoka. *Lietuviszka ceitunga* (Klaipėda), 114, 1922-09-23, 2, 4.
Nauji... 1922 – Nauji popieriniai pinigai Prekybos Kamaros. *Prūsų lietuvių balsas* (Klaipėda), 290, 1922-12-13, 3.
Naujos... 1920 – Naujos sidabro pinigų prekės. *Prūsų lietuvių balsas* (Tilžė), 20, 1920-01-24, 3.
Neue... 1922 – Neue Notgeldscheine der Handelskammer. *Memeler Dampfboot*, 288, 1922-12-09, 3.
Notgeld... 1922 – Notgeld zur rechten Zeit. *Memeler Dampfboot*, 211, 1922-09-09, 3.
Notgeldscheine... 1922 – Notgeldscheine der Handelskammer. *Memeler Dampfboot*, 210, 1922-09-08, 3.
Nuo... 1923 – Nuo birželio 10 d. litų valiuta. *Prūsų lietuvių balsas* (Klaipėda), 120, 1923-05-29, 1.
Pinigai 1919 – Pinigai. *Prūsų lietuvių balsas* (Tilžė), 40, 1919-05-01, 3.
Pinigai 2000 – Pinigai. *Šilutės kraštas. Enciklopedinis žodynas*. Šilutė.
Reikia... 1923 – Reikia įmainyti Klaipėdos bėdos pinigus. *Prūsų lietuvių balsas* (Klaipėda), 193, 1923-08-22, 3.
Reizgys 1923 – Martynas Reizgys. Užmanymas dėl pašalinimo pinigų stokos. *Prūsų lietuvių balsas* (Klaipėda), 250, 1923-10-27, 1.
Rentličiai 1925 – Rentličiai. *Klaipėdos žinios*, 201, 1925-09-02, 3.

- Robert Grabow 2019 – Robert Grabow – Wikipedia [žiūrėta 2022-08-25]. Prieiga internetu: https://de.wikipedia.org/wiki/Robert_Grabow
- Sajauskas 2006 – Stanislovas Sajauskas. Pinigai. Laikinieji pinigai Klaipėdos krašte 1917–1922. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, 3. Vilnius, 601–602.
- Sajauskas 2011 – Stanislovas Sajauskas. *Pinigų istorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Šilokarčiama 1920a – Šilokarčiama. *Tilžės keleivis* (Tilžė), 82, 1920-07-08, 3; *Prūsų lietuvių balsas* (Klaipėda), 142, 1920-07-09, 9.
- Šilokarčiama 1920b – Šilokarčiama. *Prūsų lietuvių balsas* (Klaipėda), 150, 1920-07-18, 3.
- Šilokarčiama 1921 – Šilokarčiama. *Nauja lietuviszka ceitunga* (Tilžė), 143, 1921-11-29, 3; *Lietuviszka ceitunga* (Klaipėda), 144, 1921-12-01, 3.
- Šilokarčiama 1920 – Šilokarčiama. *Lietuviszka ceitunga* (Klaipėda), 80, 1920-07-06, 2.
- Šilokarčiama 1921 – Šilokarčiama. *Nauja lietuviszka ceitunga* (Tilžė), 63, 1921-05-26, 3.
- Šilokarčiama 1922 – Šilokarčiama. *Lietuviszka ceitunga* (Klaipėda), 62, 1922-05-25, 3.
- Šilutė 1921 – Šilutė. *Prūsų lietuvių balsas* (Klaipėda), 120, 1921-05-27, 3.
- Šilutė 1922a – Šilutė. *Prūsų lietuvių balsas* (Klaipėda), 120, 1922-05-25, 3.
- Šilutė 1922b – Šilutė. *Lietuva*, 122, 1922-06-01, 2.
- Šilutės... 1921 – Šilutės turgus. *Prūsų lietuvių balsas* (Klaipėda), 288, 1921-12-10, 3.
- Terleckas 1988 – Vladas Terleckas. Pinigų cirkuliacija buržuazinėje Lietuvoje iki 1922 m. *Ekonomika*, 34, 40–49.
- Terleckas 1992 – Vladas Terleckas. *Pinigai Lietuvoje 1915–1944*. Vilnius.
- Wie wir... 1922 – Wie wir hören... *Memeler Dampfboot*, 221, 1922-09-21, 3.
- Zairys 1991 – Juozas Zairys. Rusnės ir Šilutės pinigai. *Skalvos keleivis* (Šilutė), 11, 1991-12-24, 7.
- Zenkevičius 2016 – Vladas Zenkevičius. *Klaipėdos krašto pinigai, 1917–1923 m.* Klaipėda: Klaipėdos apskrities žurnalistų ir verslininkų klubas.
- Zur... 1922 – Zur Kleingeldnot. *Memeler Dampfboot*, 210, 1922-10-05, 3.

Eduardas Remecas

MONEY OF SPECIAL CIRCUMSTANCES IN KLAIPĖDA AND ŠILUTĖ: SOME IMPORTANT HISTORICAL FACTS HAVE BEEN FORGOTTEN

Summary

The article examines the issue of money in special circumstances in the towns of Klaipėda and Šilutė between 1918 and 1923. The focus is on trying to work out when this money was put into circulation, and for how long it circulated. The aim is to find out the reasons for the issue of the money, and to provide new information about the circumstances of creating the money. The investigation has revealed many previously unknown facts.

It was established that the special circumstances money of Šilutė and Klaipėda was put into circulation later than the dates indicated on it, and it was in circulation for longer than expected. The fourth, the so-called Zuderman edition

(28 May 1921), was issued on 22 November and 13 December. This money remained in circulation until May 1922. The half-mark coin of Klaipėda city was issued not in 1917, but at the end of 1918 or in 1919. It could have been in circulation until 31 December 1921. The first issue of money by Klaipėda Regional Chamber of Commerce (22 February 1922) was in 1922, then in the last week of September, and then in mid-December, and was valid until 30 August 1923.

The reason for the first issues was the lack of medium-value coins. According to Zuderman, the last issue of Šilutė money and the money of the Klaipėda Region Chamber of Commerce was officially due to the lack of coins, but the real reason was the desire to supplement the city's budget: it was coins for collectors.

The writer H. Zuderman himself contributed to the creation of the coins for the last edition, writing articles specifically about this money. Erich Wilke, a German political cartoonist, graphic artist and etcher, prepared the coin projects for all Klaipėda region chambers of commerce.